

KUML 19
80

KUML ¹⁹₈₀

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1981

OMSLAG: Tyr mod tyr. Efter Fredbjerg-fundet.

Redaktion: Poul Kjerum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk: Special-Trykkeriet, Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1981 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-00-73783-6
ISSN 0454-6245

INDHOLD/CONTENTS

<i>Søren H. Andersen:</i> Ertebøllekunst. Nye østjyske fund af mønstrede Ertebølleoldsager	7
Ertebølle Art. New Finds of patterned Ertebølle Artefacts from east Jutland	49
<i>Søren H. Andersen og Claus Malmros:</i> Appendix. Dateringen af Norslundbopladsen lag 3 og 4	60
Appendix. Revised dating of layers 3 and 4 from the Norslund settlement	61
<i>Niels H. Andersen:</i> Sarup. Befæstede neolitiske anlæg og deres baggrund	63
Sarup. Neolithic causewayed-camps and their background	98
<i>Sven Thorsen:</i> »Klokkehøj« ved Bøjden. Et sydvestfynsk dyssekammer med velbevaret primærgrav	105
»Klokkehøj« at Bøjden. A dolmen with preserved primary grave from southwest Funen	137
<i>Klaus Ebbesen:</i> Flintafslag som offer	147
Flint flakes as sacrificial finds	155
<i>Klaus Ebbesen:</i> Romdrup. En stenaldergrav genanvendt i jernalderen	159
Romdrup. A Stone-Age grave re-used in the Iron Age	165
<i>Stig Jensen:</i> Fredbjergfundet. En bronzebeslået pragtvogn på en vesthimmerlandsk jernalderboplads	169
Fredbjerg. A cart with bronze decoration from an Iron Age settlement in west Himmerland	214
<i>Viggo Nielsen:</i> Sten i Store Vildmose. En flintplads fra jernalderen	217
Store Vildmose. Iron-Age flint	227
<i>Peder Mortensen:</i> Ole Klindt-Jensen 1918-1980	229

ROMDRUP

En stenaldergrav genanvendt i jernalderen

Af Klaus Ebbesen

Gennem hele oldtiden var det almindeligt at genanvende redskaber og grave. Genanvendelsen sker hyppigt som led i en kontinuerlig brug indenfor det samfund, som skabte redskabet, men der er også mange eksempler på, at over tusinde år gamle redskaber er røvet i gravene og genanvendt (1). Også gravene genanvendes i stor udstrækning. Det gælder særligt dysserne og de store jættestuer, som nok er bygget til successive begravelser af de døde indenfor samfundets ledende familier, men som efter at den oprindelige gravtradition er brudt, genanvendes i flere århundreder (2). I yngre bronzealder er det den altdominerende gravskik, at de døde brændte ben nedsættes i syd- eller østsiden af gamle gravhøje, der ofte udvides inden genanvendelsen (3). Mindre kendt er det derimod, at der også i jernalderen foregår efterbegravelser i gamle stenaldergrave. Et godt eksempel på denne form for genanvendelse er et fund fra Romdrup ca. 10 km sydøst for Ålborg.

Gravkisten ved Romdrup

I slutningen af forrige århundrede stødte man ved pløjning af en mark ved Romdrup på en større gravkiste. I forvejen var på samme mark undersøgt to gravkister fra romersk jernalder, så denne kiste blev desværre af udgraveren også opfattet som en af de for Nordjylland karakteristiske stenbyggede romertidsgrave (4).

Graven lå ved undersøgelsen under flad mark og der erkendtes ingen høj på stedet. Kisten var berøvet dækstenene. Den var ca. 6,75 m lang i retningen nordnordvest-sydsydøst, ca 2,5 m bred ved midten, men noget smallere i den sydsydøstlige ende, hvor bredden kun målte 1,90 m. Den var dannet af store sten, som var sat med en glat side indad og som skrånede indefter. På den østlige side stod otte sidesten; den nordlige ende var dannet af en tykkere og en fladere sten, der dannede en stump vinkel mod hinanden, den vestlige side var sat af syv sidesten, mens der i den sydlige ende fandtes et særligt indgangsparti (fig. 1). Sidestenen stod generelt meget tæt og mellemrummene mellem dem var tætnet med håndstore sten eller tynde fliser. Sidestenenes højde var temmelig forskellig, fra 1,10 m til 1,50 m, og sten med forskellig højde kunne stå lige ved siden af

Fig. 1: Gravkisten ved Romdrup. Set fra Sydsydøst.

Stone cist at Romdrup, seen from south-southeast.

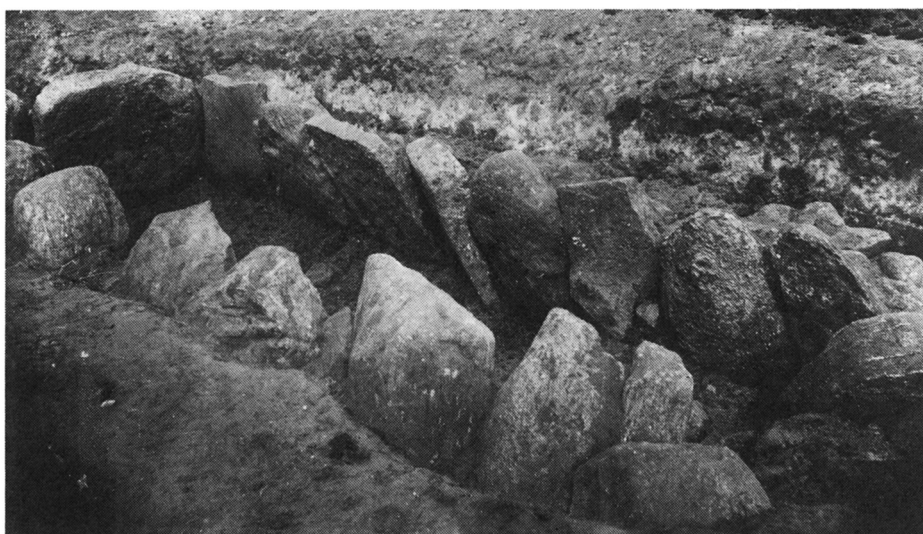

Fig. 2: Gravkisten ved Romdrup. Set fra sydsydvest.

Stone cist at Romdrup, seen from south-southwest.

hinanden (fig. 2). Dog tiltog sidestenenes højde generelt mod den nordlige ende. De var også tykkere her, således at nordenden generelt var kraftigere bygget end sydenden.

Indgangen til gravkisten fandtes i sydenden. Her stod to, ca. 1,1 m høje og 0,5-0,6 m brede karmsten på tværs af kammerets længderetning, og mellem dem iagttoges en ca. 1,0 m bred indgang. I bunden af denne var stillet en ca. 0,25 m høj, smal tærskelsten. Den vestlige karmsten skrånede stærkt udefter og bag den var placeret endnu en sten, så der her fremkom et trekantet aflukke. Uden om kisten var op til den nederste del af sidestene lagt en del håndstore og større sten. De lå i et par lag, tættest ved kistens østside. Ved vestsiden iagttoges endvidere en stor, lodretstående sten, placeret uden for kisten (fig. 3).

Graven var fyldt med stenfri jord. Spredt i fylden fremkom særligt i den øverste del flere lerkarskår (fig. 4,3-9). På gravkistens bund, der var dannet af sandblandet, gullig jord, fandtes i den sydlige ende en flintdolk og

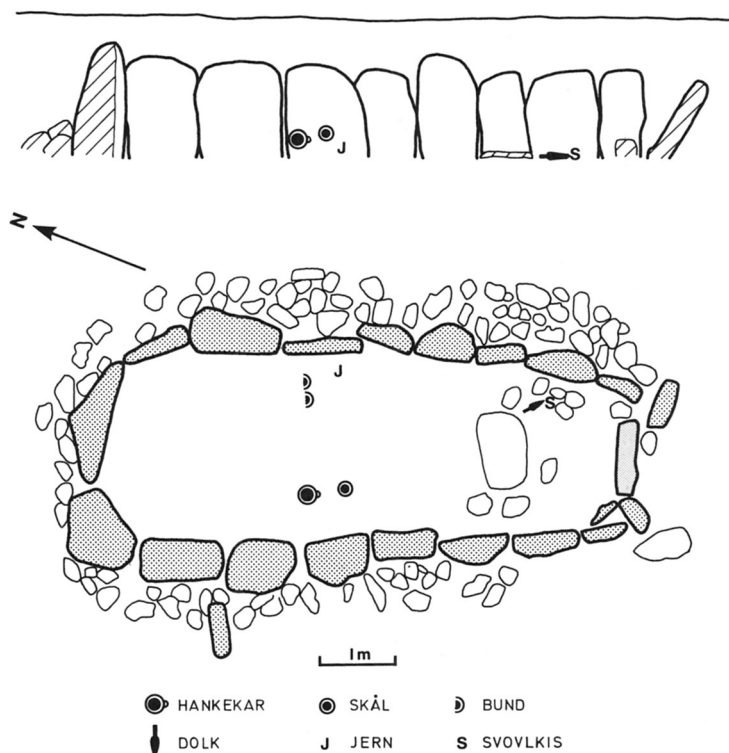

Fig. 3: Gravkisten ved Romdrup. C. Oksen del.
Stone cist at Romdrup.

ved odden af denne lå en lille klump svovlkis (fig. 4,10). Nogenlunde midt i graven fremkom ved vestsiden en uornamenteret skål og et lille hankekar (fig. 4,1-2). Skålen stod lodret, ca. 25 cm over gravens bund, mens hankekarret fandtes tæt derved med bunden i vejret og kun ca. 15 cm over bunden. Overfor disse fremkom ved gravens østside et stykke forrustet jern samt underdelen af to lerkar; de lå ca. 10 cm over gravbunden.

Diskussion: Selve gravkisten er en typisk repræsentant for de såkaldte nordjyske gravkister med indgang. Langt de fleste af disse er bygget i enkeltgravstid, men typen fortsætter sandsynligvis ned i begyndelsen af senneolitisk tid (5). Der fandtes imidlertid ingen redskaber fra den tid i kisten. Det eller de første lig må således være gravlagt uden gravgaver, eller disse er blevet fjernet på et senere tidspunkt.

Flintdolken tilhører type VB, der kan dateres til SN C (6). Den dokumenterer, at gravkisten er blevet anvendt til i hvert fald én efterbegravelse på dette tidspunkt. Ved dolkens spids fandtes et stykke svovlkis, og dolkens ene skafthjørne er butslidt. Dolken har således været anvendt ikke alene som stikvåben, men også som ildsten. Den giver en ny bekræftelse på tolkningen af de senneolitiske flintdolke som dobbeltredskaber, nemlig både våben, knive og ildslagningssten (7).

Vigtigst er de i gravkisten fundne lerkar, idet jernfragmentet ikke nærmere kan typebestemmes. De to hele lerkar kan dateres til ældre romersk jernalder (fig. 4,1-2) og en tilsvarende datering er mulig, også for de øvrige fragmenter.

Det er muligt, at de i den øverste del af gravkisten fundne lerkarskår er tilfældigt indblandet i fylden. En sådan tolkning kan imidlertid ikke gives for de hele lerkar. De må være placeret ved gravkistens vestvæg i forbindelse med en genanvendelse af denne i ældre romersk jernalder. De to lerkarunderdele og jernklumpen, som lå ved østvæggen, fremkom i et noget dybere niveau, og deres fragmenterede tilstand antyder, at de stammer fra en ældre jernalderbegravelse. De er så blevet ødelagt i forbindelse med den næste gravlæggelse. Dog kan det ikke med sikkerhed afgøres, om der er foretaget en eller flere begravelser i kisten i ældre romersk jernalder. Det er imidlertid uomtvisteligt, at den er blevet genanvendt på dette sene tidspunkt af oldtiden. Det er nærliggende at forestille sig, at gravkistens oprindelige dæksten er blevet fjernet i forbindelse med denne genanvendelse.

Stenaldergrave med jernalderbegravelser

Ved behandlingen af storstensgravene skelner man gerne mellem primære gravlæggelser, efterbegravelser og sekundærgrave. De primære gravlæggelser er de begravelser, som bliver foretaget af det samme samfund, og

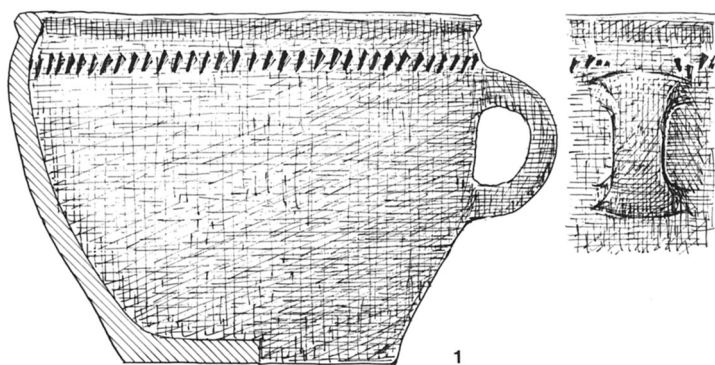
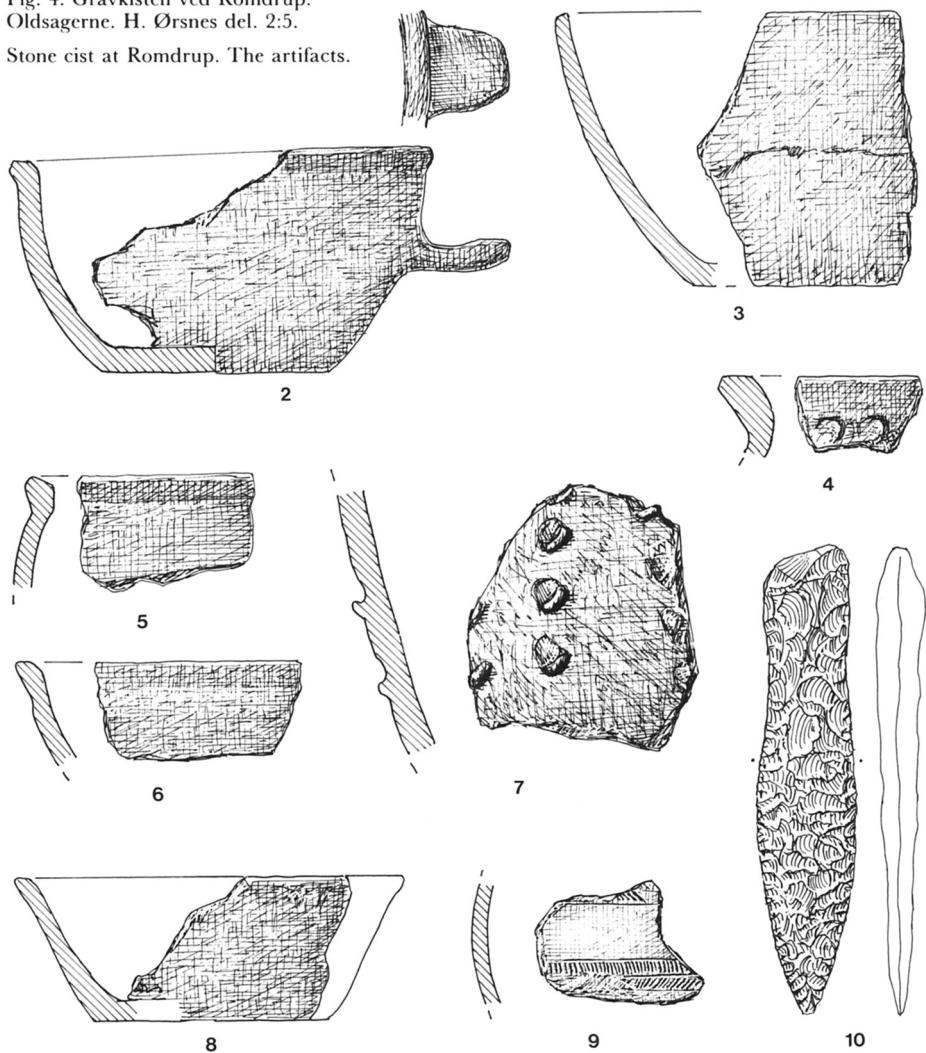

Fig. 4: Gravkisten ved Romdrup.
Oldsagerne. H. Ørsnes del. 2:5.
Stone cist at Romdrup. The artifacts.

ved anvendelsen af de samme riter, som eksisterede, da graven byggedes. Efterbegravelser er de gravlæggelser, som foretages i selve gravkammeret, men så længe efter dettes opførelse, at den oprindelige begravelsestradition er brudt. Der er således ingen forbindelse mellem disse gravlæggelser og de primære. Man bryder ind i et eksisterende gravkammer og anvender dette igen, muligvis efter at de gamle lig og gravgaver er ryddet ud af kammeret. Sekundærgrave er gravlæggelser, som foretages på samme måde som efterbegravelserne, men i gravhøjen, ikke i gravkammeret. Dog kan en del af dette ryddes væk i forbindelse med en sekundær begravelse, og den nye grav anbringes på dets plads.

Typiske eksempler på efterbegravelser er anvendelsen af de gamle dysser, jættestuer og gravkister i senneolitisk tid, mens de fleste sekundærgrave er fra yngre bronzealder (8). Også i jernalderen foretager man imidlertid begravelser i de gamle stenalderhøje. Hyppigst er stadig sekundærgravene, selvom deres placering yderst i højene har betydet, at mange er blevet ødelagt. De kendes i de lave enkeltgravshøje (9), fra høje med grav- og hellekister (10), men ikke mindst fra højene omkring de store megalitgrave (11). I en høj til en jættestue ved Sulkendrup på Nordfyn er således fundet fem brandgrave fra sen førromersk jernalder, mens der i højen til en langdysse ved Slemmingegård på Djursland er fremkommet en eller to våbengrave, ligeledes fra ældre jernalder (12).

Væsentligt sjældnere er jernalderens efterbegravelser i de gamle gravkamre fra stenalderen. Romdrup-gravkisten er det bedste eksempel på denne gravskik, men den er ikke unik.

I Tågehøj på Skroghede, Vesthimmerland, udgravedes i slutningen af forrige århundrede en gravkiste af samme type som Romdrupgraven. Foruden et retvægget bæger fra enkeltgravstid fandtes et énægget jernsværd, en skjoldbule af jern, et helt hankekar samt skår af flere andre lerkar, alle fra jernalderen. Som loft i kisten iagttoges kun to kløvede sten, der ikke dækkede hele kisterummet. Det er derfor sandsynligt, at de oprindelige dæksten er blevet fjernet i forbindelse med kammerets genanvendelse i jernalderen (13).

I en høj ved Sdr. Borup, Låstrup, kun få kilometer sydvest herfor, fremkom ligeledes i forrige århundrede en helle- eller gravkiste uden dæksten. Den var sat af otte lige høje sidesten. Den var ca 2,2 m lang i retningen nord-syd, ca 1,25 m bred og ca 0,60 m høj. I kisten fandtes en stridsøkse fra enkeltgravstid, en ravperle, en slibesten og ved vestvæggen ca. 15 lerkar fra romersk jernalder. (14).

I en stærkt forstyrret megalitgrav ved Andrup, Vesterhan herred, er endvidere fundet skårene af et par lerkar, ligeledes fra romersk jernalder (15). Også her er der sandsynligvis tale om en efterbegravelse, mens et stort gravfund fra vikingetid i toppen af en yngreolitisk gravkiste ved Hald, Midtjylland, samt et par andre fund snarest må karakteriseres som

sekundærgrave, der tilfældigt er gravet ned gennem et ældre gravanlæg fra stenalderen (16).

Alle de fire nævnte, forholdsvis sikre efterbegravelser, er fremkommet i Nordjylland, og genanvendelse af de gamle stenaldergrave synes i alle tilfælde at være foretaget i romersk jernalder. Det må ses i lyset af gravskikkens generelle udvikling i løbet af jernalderen. Mens ligbrændingsskikken er enerådende i førromersk tid, vinder jordfæstegravene frem i løbet af det første århundrede efter Kristi fødsel. I Nordjylland udvikles en lokal gravskik, bl.a. karakteriseret ved gravkister, bygget helt eller delvis af store sten. De kan være anvendt blot til en enkelt begravelse, men der er også eksempler på, at den samme gravkiste er anvendt til flere, successive gravlæggelser (17). Man har således, da man genanvendte de gamle stenaldergrave, netop haft en gravskik i området, der både indebar gravlæggelser i storstensgrave og efterbegravelser i ældre anlæg. Der har derfor næppe været nogen principiel forskel på, om man anvendte en gravkiste fra stenalderen, eller en kun få generationer gammel jernaldergravkiste. De gamle stenaldergrave er genanvendt på linie med de nyere jernaldergravkister.

SUMMARY

Romdrup. A Stone Age grave re-used in the Iron Age

The re-use of grave structures is known from several periods of prehistory. In Stone Age research, distinction is made among primary burials, secondary burials, and secondary graves. A primary burial is carried out during or immediately after the erection of a grave chamber or stone cist by the society which erected the structure and within the burial tradition for which these were intended. A secondary burial is a later burial within the grave chamber or stone cist itself, where the old grave structure is broken and re-used in observance of a new burial custom. A secondary grave resembles a secondary burial but is carried out in the barrow, not in the burial chamber, possibly after enlargement of the barrow.

The most extensive secondary burials in Stone Age graves were carried out in the late Neolithic period, when old dolmens, and passage graves were to a very large extent used for new burials. However, the majority of secondary graves are from the late Bronze Age, when burial of cremated corpses in ancient barrows was the predominant custom.

During the Iron Age as well, ancient Stone Age graves were used as burial places. The most numerous examples are the secondary graves from the early Iron Age. These are known from the Single Grave barrows, from barrows erected around megalith graves, and from late Neolithic stone cists. However, it is rare that secondary burials as such were made in Stone Age graves during the Iron Age.

The best example of this custom comes from Romdrup, about 10 km southeast of Ålborg. Here, in 1895, a so-called stone cist with an entrance from the Single Grave period was investigated. No barrow was seen at the site and the lintels had long since disappeared

from the cist. The cist was oriented NNW/SSE and measured about 6.75 m long, 1.9-2.5 m wide, and 1.1 – 1.5 m high. It was set with seventeen large stones, placed with the flat side inward and sloping inward. The chamber was highest and widest at the north end. At the south were two upright stones flanking a low threshold stone. On and by the bottom of the chamber finds were made of a flint dagger of type VB from SN C, a bowl and a handled vessel from the early Roman Iron Age, the bottom part of two Iron Age vessels, and a piece of corroded iron. Uppermost in the fill of the cist were the sherds of several clay vessels. The stone cist had probably been erected in the late Single Grave period, after which it was re-used in the late Neolithic and the Roman Iron Age.

The find is not unique. In a stone cist of the same type on Skroghede, west Himmerland, besides a straight-walled EGK beaker finds were also made of a single-edged sword, a shield buckle, a handled vessel, and a number of clay vessel sherds, all from the Iron Age. In a stone cist from Låstrup, west Himmerland, finds were made of an EGK battle-axe, an amber bead, and about fifteen clay vessels from the Roman Iron Age. A find of clay vessel sherds in a ruined megalithic grave at Andrup, Vesterhan district, possibly also represents a similar secondary burial from the Roman Iron Age, while a number of other finds should most likely be interpreted as secondary graves dug down through an earlier Stone Age structure.

The Iron Age secondary burials in Stone Age graves are all from northern Jutland and seem to have been carried out in the Roman Iron Age. This must be seen in the context of a local burial custom which at that very time was developing in northern Jutland. This custom was characterized by burials in cists built of large stones; not infrequently they were used for successive burials. Thus the Stone Age chambers mentioned here were re-used in the same manner as the newer Iron Age stone cists.

Klaus Ebbesen
Københavns Universitet

Oversættelse: Barbara Bluestone

NOTER

- 1) C. J. Becker, Studien zu neolithischen Flintbeilen, Acta Archaeologica 44, 1973: 132 ff. – K. Ebbesen, Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln 1975: ff. – Samme, Tragtbægerkultur i Nordjylland 1978: 115, note 34-36. – Samme, Statussymboler fra stenalderen, MIV 10, 1980 (i tryk).
- 2) En oversigt over de danske dysser og jættestuer samt deres anvendelse vil fremkomme i værket Megalithic Tombs in Denmark, som forfatteren håber at kunne udsende i 1982.
- 3) Jvf. H.C. Broholm, Danmarks Bronzealder IV, 1949.
- 4) Udgravningen gennemførtes i september 1895 af C. Neergaard. Anlægget er ikke indført i Nationalmuseets sognebeskrivelse, men fundet opbevares der under no. C 8005-11.
- 5) P.V. Glob, Studier over den jyske Enkelgravskultur, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1944: 192 ff.
- 6) Jvf. E. Lomborg, Die Flintdolche Dänemarks, 1973: 64 ff.
- 7) K. Ebbesen, Megalithic Tombs in Denmark, under forberedelse.
- 8) Jvf. E. Lomborg o.o.a.: 124 ff.
- 9) S. Müller, De jyske Enkelgrave fra Stenalderen, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1898: 196 og 225. – H. Kjær, Vor Oldtids Mindesmærker 1915: 94 f.
- 10) Jvf. K. Ebbesen, Stenalderens gravkister med indgang (ufærdigt manuskript).

- 11) Note 12 og 14 samt: Søsum, Stenløse sg, sb 126 (D. Liversage, *Material and Interpretation: the Archaeology of Sjælland in the Early Roman Iron Age*, 1980: fig. 22). – Stenagergård, Særslev sg, sb. 32 (NM C 27.610). – Fuglebæksbanken, Strøby sg, sb. 21 (K. Ebbesen og E. Brinch Petersen, *Fuglebæksbanken, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1973: 82) – Systofte, Systofte sg, sb. 17 (K. Ebbesen, *En gravhøj ved Systofte, Lolland – Falsters Stiftsmuseums, Årsskrift* 1980: 13ff. – Næsby, Tillitse sg, sb. 18 (Lolland-Falsters Stiftsmuseum, u. nr.). – Kinderballe, Tryggelev sg (NM A 35.825). – Ås, Skjoldborg sg, sb 98. – True Mark, Brabrand sg (NM C 6652-53 og FHM 2591). – Veng, Veng sg (NM C 18. 712). – Gårslev, Gårslev sg, sb 12? (P.V.Glob, o.o.a. fig. 108). – Vonneshøj, Svenstrup sg, sb 2. – Fjelby, Lysabild sg, sb. 37. – Holm, Nordborg sg, sb 44 (J. Brøndsted, *Danish Inhumation Graves of the Viking Age, Acta Archaeologica VII*, 1936: 125 f, fig 34). – Rumohrsgård Dyrehave, Notmark sg, sb. 37. Ågerup, Ågerup sg., sb. 5 (A2564).
- 12) G. Rosenberg, *Nye jættestuefund, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1929: 206. – E. Albrechtsen, *Fynske Jernaldergrave I*, 1954: 33 ff. – K. Ebbesen, *Stenaldergrave i Ginnerup og Enslev Sogne, Fra Randers amt* 1980: 144 ff – fig. 23.
- 13) W. Dreyer, *Oldtidsminder i den vestlige Del af Rinds og Gislum Herreder, Jydske Samlinger X*, 1884: 204 f. – W. Dreyers samling opbevares i dag på American Museum of Natural History, New York. På trods af adskillige henvendelser er det ikke lykkedes at fremskaffe yderligere oplysninger.
- 14) Låstrup sg, sb 34. Viborg Stiftsmuseum no 3614 og 3635-38, fundet er desværre kun delvis bevaret.
- 15) K. Ebbesen, *Megalithic Tombs in Denmark*, under forberedelse.
- 16) J. Brøndsted, o.o.a.: 92 f, fig. 6. – D. Liversage, o.o.a. (i tryk) – Blenstrup Kirketomt, Gerlev sg (NM j. 259/36). – St. Restrup, Sønderholm sg (NM C 22.123-24). – Rostved, Torsager sg, (NM C 17.043).
- 17) C. Engelhardt, *Jernalderens Gravskik i Jylland, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1881: 109 ff. – C. Neergaard, *Meddelelser fra Nationalmuseet, Jernalderen, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1892: 250 ff. – J. Brøndsted, *Ein nordjütisches Steingrab aus römischer Zeit. Acta Archaeologica V*, 1934: 167 ff. – P. Friis, *En vendsysselsk Jernalder grav, Kuml* 1961: 107 ff. – Samme, *Jernaldergrave ved Gjurup med teltformet overbygning, Kuml* 1963: fig. 3. – P. Lysdahl, *Træk af ældre romersk jernalder i Ommersyssel. Fra Randers Amt*, 1970: 66 ff. – P. Lysdahl, *Vendsyssel som lokalgruppe i ældre romersk jernalder. Brudstykker, Holger Friis tilegnet*, 1971: 89 ff.

